

TROMSØ

Arkeologiske rapporter fra
Norges arktiske universitetsmuseum

2024

Overvåking av graving i St. Olavs gate, Harstad kommune

Jørn E. Henriksen

UiT Norges arktiske
universitetsmuseum

Tromura 2024

Arkeologiske rapporter fra Norges arktiske universitetsmuseum, UiT Norges arktiske universitet

ISSN: 2535-4248 (elektronisk utgave)

Utgiver: Septentrio Academic Publishing, Tromsø, Norway

Redaksjon: Anja Roth Niemi og Janne Oppvang

DOI: <https://doi.org/10.7557/trm.7529>

Foto: Norges arktiske universitetsmuseum - UiT Norges arktiske universitet

Kart og illustrasjoner: Andreas Luneborg, UM

Gjenstandsfoto:

Fotogrammetri:

Prosjektet er bekostet av Harstad kommune

Forsidefoto: Situasjonsbilde overvåking ved St, Olavsgate 55, 9.1.2022 og Jørn E. Henriksen

Rapporten er lisensiert under en [Creative Commons Navngivelse-DeLPåSammeVilkår](#) (CC BY-SA). Lisensen tillater andre å tilpasse og bygge videre på arbeidet så lenge det krediteres og lisensieres videre på samme måte.

**Overvåking av graving i St. Olavs gate,
Harstad kommune
Gårdshaugen id 59383 Harstadgården**

Jørn Erik Henriksen

UiT Norges arktiske
universitetsmuseum

Lokalitet: Harstadgården
Id.nr.: Askeladden id 59383-1
Kulturminnetype: Gårdshaug
Undersøkelsesår: 2022
Areal:

Tiltakshaver: Harstad kommune

Kommune: Harstad
Fylke: Troms
Gnr/bnr: 57/1407
Koordinater: UTM Sone 33 N: 561815 Ø: 7632617 N

Feltleder: Jørn Erik Henriksen
Prosjektansvarlig: Anja R. Niemi
Rapport: Jørn Erik Henriksen
Dato: 22.04.2024

Prosjektnr.: 100466101
Ephorte: 2022/7207
Aksesjonsnr.: 2024/13
Fotobase: TSAD126
Gjenstandsbase: TS nr. 16304

Nøkkelord: Harstad, St. Olavs gate, Overvåking, vann- og avløp, gravearbeider, gårdshaug, dyrkingslag, kokegrop, jernalder

Sammendrag

Arkeologisk overvåking i St. Olavs gate, Harstad k. høsten 2022 resulterte i to dokumenterte anlegg og kulturlag i grøftkant/profil, alle datert yngre jernalder. Anleggene er tolket som henholdsvis ildsted/kokegrop, og en sikker kokegrop. Kulturlaget er et mulig dyrkingslag eller fossil åker.

I det øvrige av tiltaksområdet under veibanen som skulle overvåkes, var kulturlagene fjernet eller sterkt forstyrret av moderne inngrep.

Resultatene er sammenstilt med resultater fra tidligere overvåkingsprosjekter; et tidligere samme år (2022), i 2005 og i 2000. Til sammen foreligger det ni dateringer til jernalder fra forskjellige kontekster. En samlet analyse konkluderer med at anlegg og kulturlag fremkommet i dette prosjektet, overvåkingen tidligere samme år og i 2000 har romlig sammenheng, og trolig også sammenheng i funksjoner. Data fra overvåkingene tyder på at området har fremstått som en «åkerholme» som kan ha tiltrukket seg aktiviteter som matlaging og produksjon e.l. Kulturlag fra jernalder som tyder på fast bosetting, for eksempel et tunområde, ble påvist og dokumentert i 2005 ca, 50 m NØ for den foreslåtte «åkerholmen».

Mest sannsynlig har overvåkingsprosjektene dokumentert spor av gårdsdrift i Id. 59383-1 datert hele yngre jernalder, og kanskje også tilbake folkevandringstid (1 datering). Disse resultatene, sett i sammenheng med en gruppe løsfunn fra merovingertid gjort innenfor et lite område i nærheten, tyder på at det eksisterte et gravfelt knyttet til en eller flere gårder i området. Verken i dette, eller andre overvåkingsprosjekt er mellomalderens kulturlag funnet bevart. Disse er fjernet av moderne inngrep, men kontinuitet i gårdsbosetting på stedet gjennom mellomalderen er overveiende sannsynlig.

INNHOOLD

Innledning.....	1
Bakgrunnen for undersøkelsene	1
Berørte kulturminner.....	1
Gjennomføring	2
Forløp.....	2
Beliggenhet og kulturmiljø.....	3
Lokalisering.....	3
Tidligere arkeologiske undersøkelser	4
Kultur og bosetningshistorie.....	6
Øvrige registrerte kulturminner.....	7
Undersøkelsens relevans	8
Undersøkelsesmetode og dokumentasjon	8
Feltmetode	8
Digital dokumentasjon.....	8
Kildekritiske forhold.....	9
Observasjoner og Resultater	9
Området krysset St. Olavs gate/Erikstad gate – St. Olavs gate 57	9
Anlegg 1.....	11
Anlegg 2.....	12
Anlegg 3.....	12
Profil 1.....	13
Strøm/telestolper.....	13
Oppsummering.....	14
Daterte prøver.....	15
Diskusjon.....	16
Funnene i lokal og regional kontekst.....	17
Oppsummering og konklusjon.....	19
Litteratur	20
Vedlegg.....	22

INNLEDNING

BAKGRUNNEN FOR UNDERSØKELSENE

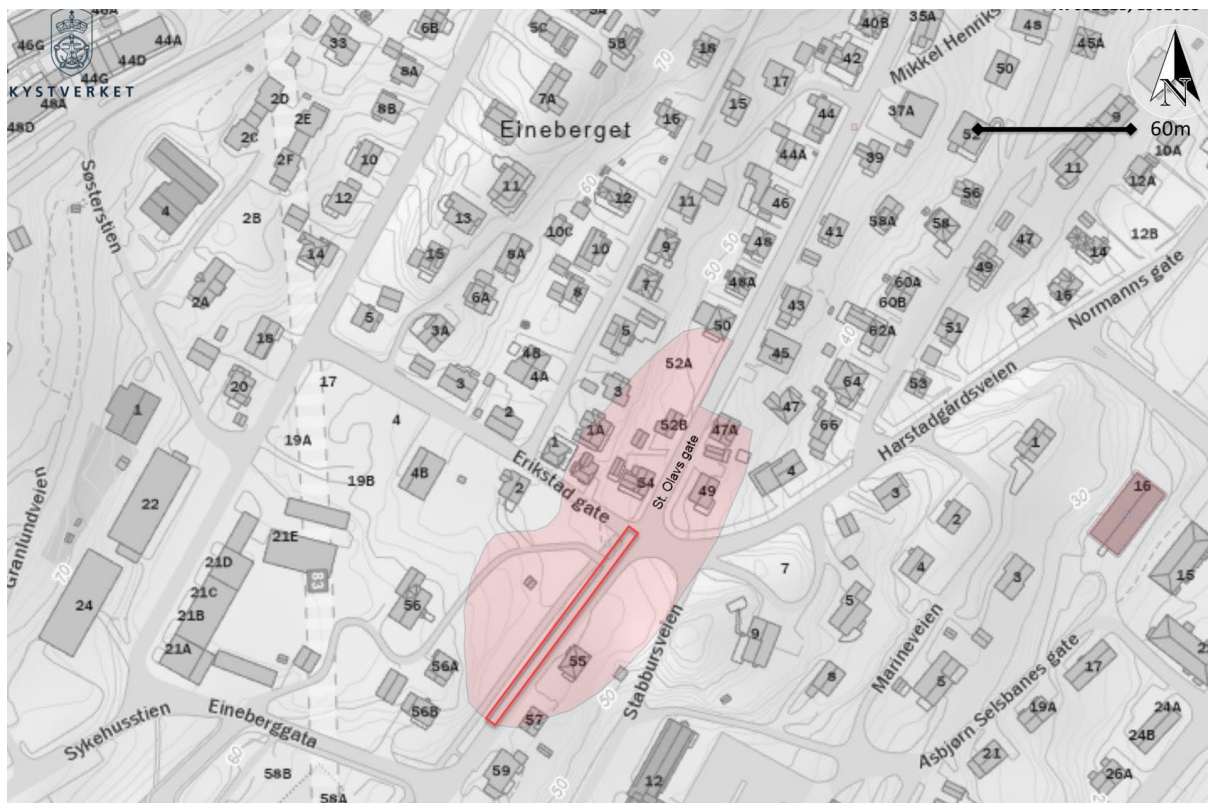
Troms og Finnmark fylkeskommune (TFFK) mottok søknad av 03.05.2022 fra Norconsult AS, som på vegne av Harstad kommune søkte om å skifte ut vann- og avløpsledninger, samt legge ned fiberledninger i eksisterende trasé i St. Olavs gate i Harstad by. Tiltaket kunne ikke gjennomføres uten å komme i konflikt med kulturminne id. 59383-1, Harstadgården gårdshaug. Tiltaket er et større offentlig tiltak hvor Harstad kommune er tiltakshaver.

I brev av 09.05.2022 fra TFFK blir UM bedt om å gi faglig tilrådning i forbindelse med søknad om dispensasjon etter kulturminneloven §8 første ledd for graving i id 59383-1 gårdshaug i Harstad by. I brev av 25.05.2022 til TFFK tilrår UM dispensasjon med vilkår om arkeologisk overvåking av gravearbeidet.

Etter TFFKs vedtak om dispensasjon utarbeidet UM prosjektplan og budsjett. I brev av 16.6.2022 vedtok Riksantikvaren prosjektplan og budsjett jf. kulturminnelovens § 10. Harstad kommunes aksept av budsjett forelå UM primo november 2022.

BERØRTE KULTURMINNER

Gårdshaugen id. 59383-1 ligger i Harstad bykjerne, er ca. 187 x 80 meter stor, orientert NØ-SV. I senter av gårdshaugen ligger St. Olavs gate i haugens lengderetning, som er en av Harstads hovedferdselsårer. Gårdshaugen strekker seg inn i boligstrøk bestående av hager, eneboliger og villaer på begge sider av denne gaten. De utbyggede delene av gårdshaugen er preget av fjerning av masse, graving i forbindelse med bygging av moderne infrastruktur i veibanene m.m. Ulike tiltak de siste hundre årene har fjernet og forstyrret mye av de øvre kulturlagene, og det er i første rekke kulturlag fra de dypst liggende, eldre fasene av stedets bosetningshistorie som er påvist under arkeologisk overvåking.

Figur 1 Tiltaksområdet som ble overvåket innenfor id. 59383-1 markert med rød boks, gårdshaugens utstrekning med lysrød skygge

Gårdshaugens beliggenhet i senter av en by innebærer at inngrep i kulturminnet har blitt tillatt under vilkår av arkeologisk overvåking og annen kartlegging, først og fremst fra år 2000 og senere. Det foreligger dermed noe kunnskap om kulturminnets utstrekning og kulturlagenes beskaffenhet, men tidligere overvåkingsprosjekter har ikke berørt det angjeldende tiltaksområdet i St. Olavs gate. Inngrepene forut for denne tiden har for det meste foregått uten at kulturminnevernet ble orientert på forhånd. Kun et av disse tiltakene, som aldri ble meldt til Tromsø museum, ble vurdert i en befaring i etterkant. Inngrepet ble gjort i forbindelse med utbedring av St. Olavs gate sist på 1970-tallet der opptil 1,5 m av de øvre gårdshauglagene ble gravet bort og erstattet av stabilt veiunderlag, som grus, sand og pukkestein. Dette ble ifølge Harstad kommune gjort hele veien til St. Olavs gate 57, dages sørvestre avgrensning av kulturminnet til krysset til Erikstad gate (R, Bertelsen 1977, Top. ark.). Massene ble deponert i Bergsvågen, Harstad kommune. Utover dette er detaljene på nøyaktig hva som forsvant uklare, men trolig en viktig årsak til at sammenhengende kulturlag fra tidlig- og høymellomalder så langt ikke er dokumentert i overvåkingsprosjekter.

Det aktuelle overvåkingsprosjektet denne rapporten omhandler, innebar legging av nye spillvanns- overvanns- og vannledninger kummer og fiberkabler i eksisterende grøftetraseer. Disse traseene ligger under den nordvestre veikanten og inn mot fortauskantens mot sørøst. Tekniske forhold med nye vann- og avløpssystemer fordret at grøftene måtte graves adskillig dypere enn anleggene som ble erstattet. Dette medførte også at grøftene måtte gjøres bredere enn de gamle. Særlig økt bredde på nye grøfter utgjorde fare for at uforstyrrede rester av gårdshaugen kunne bli berørt av tiltaket.

Tiltakene i St. Olavs gate berørte gårdshaugen i en lengde på ca. 100 meter fra krysset der St. Olavs gate, Erikstad gate og Harstadgårdsveien møtes, og sørvestover mot Harstad sykehus til og med området vest for St. Olavs gate 57 (fig.1).

GJENNOMFØRING

Inntil feltarbeidet startet har Keth Lind (saksbehandling), og prosjektansvarlig Anja R. Niemi (prosjektplan, budsjett og forarbeid) forberedt prosjektet. Jørn Erik Henriksen og Keth Lind var ansvarlig for avvikling av feltarbeid, inkl. forarbeid (oktober 2022). Jørn E. Henriksen utførte etterarbeid i perioder av første kvartal 2024.

Det var budsjettert for to arbeidsuker med arkeologisk overvåking. Det viste seg utfordrende for tiltakshaver å få realisert prosjektet innen barmarksesongen, men gjennom utstrakt kontakt med UM for å finne løsninger, og en relativt sen ankomst av vinteren lot det seg gjøre å gjennomføre prosjektet så seint som i november (7.11 -16.11.2022).

Jørn E. Henriksen utførte overvåking 7.-11.22 i strekket mellom krysset mellom St. Olavs gate/Erikstad gate til gårdshaugens sørvestre ende i St. Olavs gate, mens Keth Lind overvåket graving 15. – 16.11 helt inn i det nevnte veikrysset i nordøst av tiltaksområdet som skulle overvåkes. Dette viste seg å være helt uten potensiale for uberørte kulturlag eller andre automatisk fredete anlegg. På onsdag 16.11.22 kunne overvåkingen avsluttes to dager før opprinnelig planlagt.

Forløp

Fra ankomst med hurtigbåten mandag kl. 10.00 7.11.22 til avreise med samme type båt 17.00 fredag 11.11.22 overvåket tilstedeværende arkeolog grøftingen i St. Olavs gate. I hovedsak er kulturlagene sterkt omrotet av tidligere graving, men i et område like sørøst for adkomstveien til St. Olavs gate 56 (Karbøgården) ble det registrert tre anlegg. Noe lenger mot sørvest ble det observert rester av kulturlag som virket intakte. En profil mot sørøst (Profil 1) inn mot det resterende av St. Olavs gate ble dokumentert. Straks arbeidet ble videreført mot sørøst for huset St. Olavs gate 55, forvant alle spor av gårdshaug; ingenting er bevart i grøftetraseen her frem til den sørvestre avgrensningen av id. 59383-1. Fokus ble fra da av satt til det berørte området nordøst for dette huset.

I den påfølgende uken, ble det resterende av traseen overvåket av Keth Lind. Dette gjaldt strekket mot nordøst inn i krysset mellom St. Olavs gate - Erikstad gate. Et dagsverk med overvåking i felt ga tilstrekkelig grunnlag for å konkludere med at kombinasjonen av store moderne inngrep og topografi (rester av fast berg like under dagens veidekke) tilsa at tiltaket her ikke berører intakte kulturlag eller andre anlegg fra førreformatorisk tid.

Undersøkelserforholdene var akseptable med hensyn til værforhold, årstiden tatt i betraktning. Plager med frost i bakken var imidlertid et problem for dokumentasjonen (snitting), enkelte perioder med sluddbyger skapte lignende problemer og lysforholdene gjorde arbeidsdagene i felt kortere. Til en viss grad kunne anleggslamper avbøte noe på det sistnevnte problemet, men kunstig lys er ingen god erstatning for dagslys, spesielt mht. dokumentasjon. Det lot seg gjøre å overvåke gravearbeid under kunstig lys, men bare i en viss periode etter at det begynte å mørkne. Verken tilstedeværende arkeolog eller maskinfører fant det forsvarlig å fortsette arbeid etter at dagslyset ble helt borte, så den beste løsningen var å utnytte dagen maksimalt mens det var lyst, og benytte siste del av arbeidsdagen til kontorarbeid o.l.

Boforholdene var gode, og logistikk tilrettelagt av tiltakshaver var tilfredsstillende. Overvåkingen ble foretatt i nært samarbeid med mannskap ansatt av Harstad maskin. Norconsult og Harstad kommune besøkte anlegget med personell i flere omganger, og kontakten med tiltakshaver var god.

Til sammen ble det utført 7 dagsverk i felt, inkludert reisetid.

BELIGGENHET OG KULTURMILJØ

Lokalisering

Tiltaket berører ca. 100 meter av gårdshaugen i St. Olavs gate, fra den sørvestre enden av id. 59383-1 til krysset mellom St. Olavs gate og Erikstad gate. Gårdshaugen ligger midt i Harstad by.

Figur 2 Gårdshaugen Harstadgårdens beliggenhet jf. Saurbekken i sørvest og funnsted i nordøst

Topografien er preget av urban bebyggelse og infrastruktur, men visse opprinnelige landskapstrekk er fremdeles godt synlige på stedet. Den delen av St. Olavs gate som gårdshaugen er berørt av ligger på en naturlig terrasse.

Tiltaksområdet ligger på den historiske Øvre Harstadgårds tidligere innmark/beitemark. Deler av gårdens bygninger eksisterer ennå (St. Olavs gate 56), og er mer kjent som Kaarbøgården i dag.

Gårdens store innmark var konsentrert til den nevnte terrassen, og Kaarbøgårdens slåttemarker og kulturbeiter («Kaarbøjordet») var et stort, åpent kulturlandskap grunnlag for gårdsdrift inntil begynnelsen av 1950-tallet. Kaarbøgårdens marker er for lengst nedbygget, men på privat eiendom og parker finner man enda åpne områder. Eiendommen der husene til den gamle Kaarbøgården ligger, er trolig minst utsatt for tidligere utbygging. Stabburshaugen er en av de få bevarte knausene som tidligere brøt opp ellers

sammenhengende kulturlandskap preget av åkere og beitemark.

Kaarbøgården og Kaarbøjordene er omtalt som et mønsterbruk i Nord-Norge inntil byveksten ekspanderte til gårdsmarken, og gårdsdriften opphørte som følge av dette på 1950-tallet (Lysaker 1956). Områdene i tilknytning til gårdshaugen id. 59383-1 står i kontrast til områdene ved sjøen (Harstadsjøen) som egnet seg svært dårlig til jordbruk. Dette var imidlertid stedet der naust o.l. tilhørende gårdene lå.

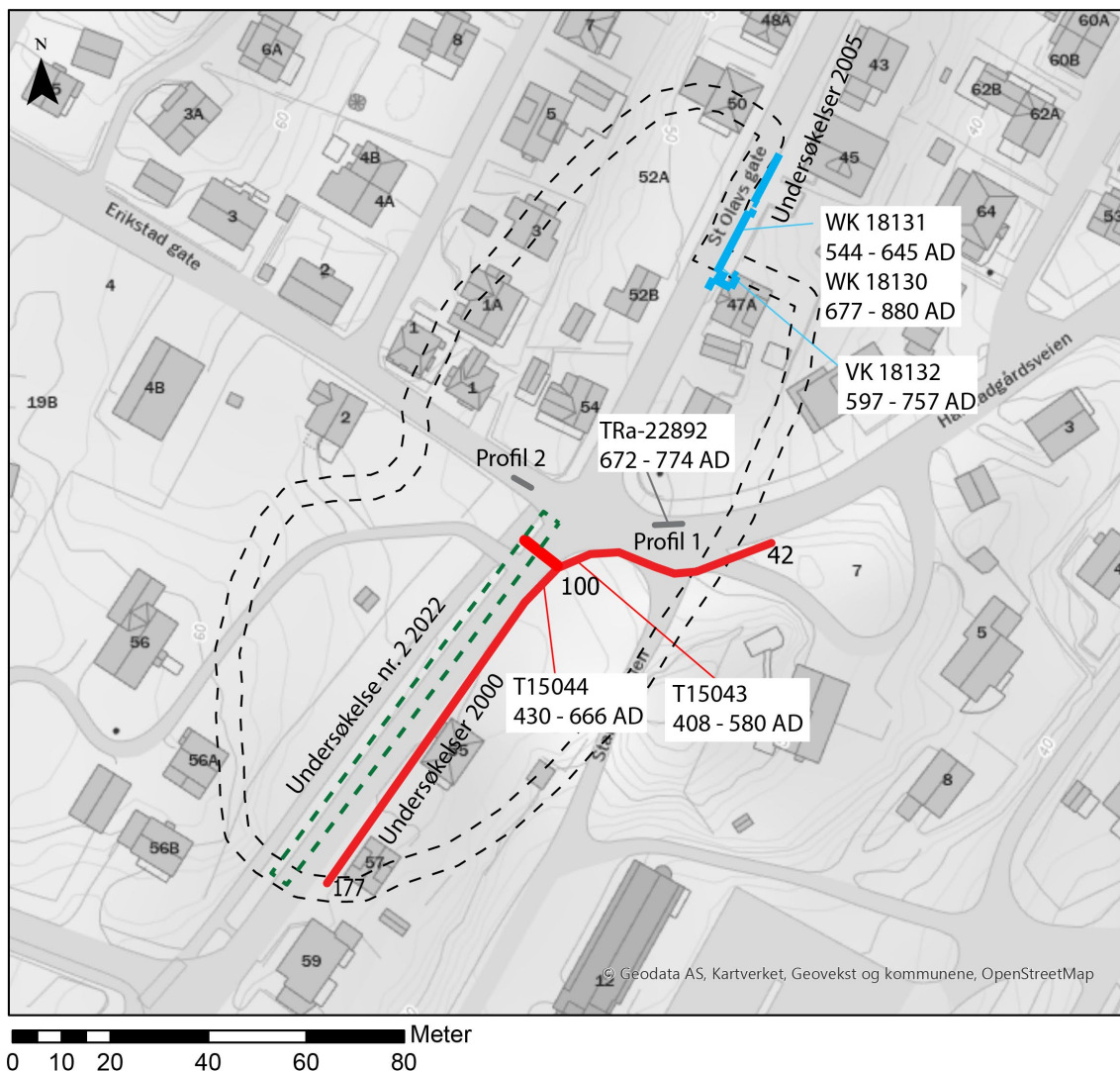
Figur 3 Harstadgården og deler av veifaret dekket av St. Olavs gate, og deler av Kaarbøjordene nærmest. Sørvestenden av Id. 59383-1 ligger omtrent ved låvebrua til fjøsbygningen litt til høyre i bildet. Ca. 1900-1910, fotograf ukjent, ©Sør-Troms museum

Beliggenheten nært godt jordbruksland, i kontrast til kupert, vassjuk og dårlig mark nær strandsonen gjorde trolig området til gårdshaugen id. 59383-1 til et naturlig sted å lokalisere klyngetunet som samlet området gårdsbebyggelse. God tilgang til ferskvann, brensel fra skogene i nærheten, og en svært strategisk plassering mht. oppsikt med sjøveis ferdsel kan være lokaliseringsfaktorer utover gode forhold for jordbruk som virket konserverende for Harstadgårdenes tunbebyggelse. Særegenhetene ved topografien i området gjorde trolig områdene i tilknytning til St. Olavs gate til fortrukne steder for mer permanent bosetting langt tilbake i forhistorien.

Tidligere arkeologiske undersøkelser

Det ble utført flere arkeologiske overvåkinger av gravearbeider på Harstadgården på 2000-tallet. Av disse var to prosjekter av stort omfang, og det ble påvist bevarte kulturlag fra jernalderen. I referatene nedenfor av disse prosjektenes resultater, er dateringsresultater kalibrert på nytt. Kalibreringene (2 sigma) er gjort i Oxcal v. 4.4.4 , IntCal20(Bronk-Ramsey 2009, Reimers m. fl. 2020).

Jernalderdateringer og overvåkninger 2000 - 2022

- Rødmarkering 2000
- Blåmarkering 2005
- Gråmarkering, Harstadgården 2022
- Grønn stiplet linje, St. Olavs gate 2022
- Svart stiplet linje, ID: 59383

Figur 4 Rød markering dekker trolig grøften i sin helhet, profil tegnet mot sørøstlig/sørlig grøftekant (Andreassen 2000). Blå markerer profiler dokumentert i prosjektet. Hele gateløpet, nordvest for avmerkete profiler, og alt i det øvrige frem til krysset St. Olavs gate/Harstadgårdsveien ble gravd og ingenting av kulturlag/anlegg var bevart (Sørgård og Os 2005). For markering av grøft Harstadgården 2022, se Henriksen 2024

I 2000 gjennomførte UM en arkeologisk overvåking av graving av kabelgrøft for tele og el-kabler (OPI-kanal) i St. Olavs gate fra krysset til Harstadgårdsveien til og med til St. Olavs gate 57 (Andreassen 2000). Grøften var anlagt i samme område som deler av omsøkt tiltak i 2022, men på den andre, sørøstlige siden av St. Olavs gate. Grøftegravingen i 2000 skulle følge SØ-siden av vegen ut mot vegskulderen jf. plan, men ble flyttet mer inn mot midten av vegen fordi den kom i konflikt med gamle tele og kommunikasjonskabler. Deler av en vannledning av eldre dato synlig i grøftekantens bunn var fortsatt i bruk i år 2000, og skal ha vært blant de eldste ledningene i byens vannforsyning på den tiden. Det er sannsynligvis del av samme utdaterte ledningsnett som måtte erstattes i 2022.

Det ble registrert kulturlag på ca. 55 cm tykkelse i veikrysset ved St. Olavs gate. Over

kulturlagene ble det observert et lag med grov fyllmasse. Det ble tatt to trekullprøver fra overvåkingen i 2000 som ble sendt inn til C14- datering som viser aktivitet på gårdshaugen AD 430-666 (Ts.11274.m/prøve T-15044), AD 408-580 (prøve Ts.11274.l/T-15043). Begge prøvene stammer fra bunnkontekster (trekullkonsentrasjoner) i St. Olavs gate, nærmest krysset ned Harstadgårdsveien. Profilene mot SØ ble dokumentert. Grøfta som ble gravd i 2000 hadde en bredde på 120-160 cm. Dybden varierte mellom 110-150 cm. Det ble registrert urørte kulturlag og spor etter den gamle sjøveien fra Harstadgården og ned mot sjøen. I lag 23 oppgis det at det kom frem en steinstruktur som trolig har inngått som mur i en huskonstruksjon, evt. som del av ei steinsatt grøft. Under overvåkingen ble det funnet stjertpottler fra sein middelalder og bakstehelle som kan være både jern/middelalder. Det ble også funnet en del av krittpipe som indikerer seinere bruk av gårdshaugen sammen med andre moderne gjenstander. Det ble utover innsamlede funn observert mengder med bein og lær i profilene.

Undersøkelsen i 2000 viste at selv om infrastruktur tilhørende Harstad bys historisk utvikling preger gateløpene, var det stedvis bevart kulturlag fra overgangen eldre til yngre jernalder. Lignende observasjoner ble gjort under en overvåking 2005, fra krysset St. Olavs gate/Harstadgård veien og i gateløpet (Sørgård og Os 2005). I grøftesidene mot sørøst ble det dokumentert uforstyrrede kulturlag. Noe nord for St. Olavs gate 47 A ble tre kullprøver datert. WK-18130 AD 677-880, WK18131 AD 544-645 er fra prøver fra samme profil. Merovingertid/vikingtidsdateringen er tatt fra et lag 30-40 cm over den eldste datering i bunn av profilen. En prøve fra bunn i en annen profil i forlengelsen av forrige mot sørvest, ble datert 597-757 AD (WK-18132).

Kulturlagene i disse dokumenterte profilene oppgis å være opp til 1,5 m tykke. Undersøkelsen viste også kraftige tegn på forstyrrelser, og kulturlagene i St. Olavs gate er beskrevet å forekomme i «søyler» av bevarte områder som ellers er grundig utgravd. Det kommer frem av rapporten at det ikke ble observert kulturlag i krysset mellom St. Olavs gate, noe som tyder på at disse ble fjernet etter overvåkingen i 2000.

I 2019 ble dreneringsgrøfting rundt bolighuset St. Olavs gate 57 noe SV for undersøkelsesområdet overvåket, og på nordvestsiden av huset ble det dokumentert profiler med uforstyrrede kulturlag (Oppvang 2020). To trekullprøver er datert. Resultatene viser seinmellomalder og tidlig nytid. (Beta-550418: 1530-1805 AD, Beta-550419: 1450-1635 AD).

På forsommeren i 2022 ble det utført arkeologisk overvåking i berørte deler av gårdshaugen, i de delene av Harstadgårdsveien og Erikstad gate som ligger i lokaliteten Id. 59383-1. Prosjektnavnet er *Harstadgården* (Henriksen 2024), og benyttes fra nå av i omtale av dette overvåkingsprosjektet i rapporten. To profiler med delvis intakte kulturlag ble dokumentert, og en datering fra mulig fossilt åkerlag dokumentert i profil i Harstadgårdsveien resulterte i jernalderdatering (TRa-22892: 672-774 AD), mens to dateringer fra profil 2 i Erikstad gate resulterte i tidlig nytid/seinmellomalderdateringer (Henriksen 2024). Sistnevnte dateres samtidig med den ene av dateringene fra overvåking ved St. Olavs gate 57 (Oppvang 2020).

Kultur og bosetningshistorie

Gårdshauger er et vanlig kulturminne, og forekommer uten sammenligning hyppigst i nordnorske kystnære kulturmiljø, der nær 900 slike kulturminner er registrert. Haugene er først og fremst bygget opp av eldre bygningsrester, som torv, stein og tre og i mindre grad av annet organisk avfall fra husholdningene. Denne sammensetningen av materiale i kulturlagene skiller gårdshauger fra rene møddinger, men akkumulasjon av tykke kulturlag over tid har sammenheng med bosetting på samme sted over generasjoner. Bosettingens karakter kan variere mye, og gårdshauger er for eksempel vanlige i historiske fiskevær der jordbruk og husdyrhold har spilt liten rolle i husholdningens økonomiske grunnlag, eller på steder der kombinasjon mellom jord- og havbruk har vært grunnlag for bosettingen. I senere tid er det derfor foreslått at begrepet «boplasshaug» burde erstatte «gårdshaug», nettopp for å fange diversiteten i økonomisk grunnlag for bosettingene som resulterte i slike kulturminner. Begrepet gårdshaug er vel innarbeidet i arkeologisk fagterminologi og i kulturminnedatabasen Askeladdens nomenklatur, og beholdes av den grunn som begrep for id. 59383-1 i denne rapporten.

Det viktige er at kontinuitet i bosetting på et begrenset areal gjennom lange tidsrom er en forutsetning for at akkumulasjon av kulturlag av slikt omfang som kjennetegner gårdshauger kan skje. Slik kontinuitet kan skyldes flere forhold, men gunstig tilgang til ressurser avgjørende for bosettingene på stedet, er en grunnleggende forutsetning. Optimal beliggenhet for jordbruk, ferskvannskilder, vedskog og andre utmarksressurser på lands og til havs er slike faktorer som har virket stabiliserende på bosettingslokalisering gjennom generasjoner. Disse faktorene er i høy grad til stede for Harstadgårdene, kanskje med et unntak. Det er en ganske lang, og bratt vei til sjøen.

Id. 59383-1 ligger på et sted som hadde topografiske kvaliteter som gjorde dette til det opplagte valget å anlegge bosettinger og drive jordbruk i denne delen av Harstad. Nær tilgang til vann må ha vært av stor betydning, spesielt for fehold. God vanntilførsel fikk området fra Øvrebekken som en gang løp tvers gjennom senter av Id. 59383-1 (Henriksen 2024). En slik god og stabil vannkilde nær stedet dyrene sto inne på bås i vinterhalvåret må ha vært en verdsett ressurs. Bekkens videre løp lå i skrånende terreng mot nordøst for terrassen der St. Olavs gate nå går, ned til det gamle Harstadsjøområdet. Dette er omtrent i området Strandgata-Sjøgata-Håkons gate i Harstad bykjerne. All tilgjengelig informasjon tyder på at terrenget nær Harstadsjøen besto av berg og myrlendt, skinn jord med liten verdi som jordbruksland. Egnet gårdslokalisering fant man først der Id 59383-1 nå ligger, og stedets topografiske fortrinn for bosetting og jordbruk er en grunnleggende årsak til at Harstadgården lå der den lå.

Harstadgård er en historisk gård som trolig allerede var delt i en nedre og øvre Harstadgård før svartedauden (Lysaker 1956). Opprinnelig tilhørte områdene fra Gansås til Sama Harstadgårdene, men det fins opplysninger om minst to selvstendige gårder som kan ha splittet opp det store området i mellomalderen. Saurbekken og Hamn (ved Harstadhamn) ble nedlagt, trolig etter svartedauden. Førstnevnte ble aldri tatt opp som selvstendig gård, mens Hamn ble fradelt fra Nordre Harstadgård på 1700-tallet og sånn sett kan sies å ha blitt gjenopptatt for en periode. Området er nå fullstendig nedbygget av industri, og selv om det foreligger løsfunn fra det generelle området, er det ikke kjent om det lå en gårdshaug der før by- og industriutviklingen fjernet alle eventuelle spor av dette. Tre Harstadgårder, Nedre, Øvre og Nordre Harstadgård er kjent fra tidlig nytid, og hadde fellestun i områdene rundt dagens veikryss St. Olavs gate og Harstadgårdsvegen/Erikstad gate. Det meste av den kjente bosettingen i Harstadsområdet fra 1600-tallet og senere var samlet der, sannsynligvis ikke ulikt situasjonen i mellomalderen og tidligere (Lysaker 1956).

Det er kjent kulturlag fra jernalderen i gårdshaugen på Harstadgården Id.59383-1, mens kulturlagene fra etterfølgende tid så langt ikke er sikkert påvist. Dette gjenspeiler neppe reelle forhold ved gårdshaugens formasjonshistorie, men heller at det kun er de dypestliggende kulturlagene som er bevart i områder som er overvåket, og at det er disse lagene som har vært oppfattet som godt nok bevarte til å prioriteres til datering. Det er først og fremst gateløpene, samt tilkoblingsgrøfter for vann/avløp osv. til bolighus som har vært aktuelle for arkeologisk overvåking. Bevarte kulturlag fra senere perioder kan gjenfinnes i parker/hager i tilknytning til St. Olavs gate som den nevnte undersøkelsen ved St. Olavs gate 57 eksempel på, men så langt har kulturlagene dokumentert fra senere perioder blitt datert til seinmellomalder- tidlig nytid (se fig.14).

Øvrige registrerte kulturminner

Om lag 80 m NØ for Id. 59383-1, er funnsted for funn fra yngre jernalder relativt godt kjent fra innberetningene som fulgte funnene (Askeladden id. 19168-1, Fig. 2). Løsfunnene (Ts.4403 a-b spyd JP type A og sverd R. 498) fra sen merovingertid ble funnet på eiendommen til St. Olavs gate 44 (Sjøvold 1974:140, Harstad tidende 16.05.1949, s. 1). 15 år senere ble Ts.6365, et sverd av samme type som foregående funnet i St. Olavs gate like ved nevnte hus, 1,5 m dypt under gateplan (Harstad tidende 7.9.1964, s. 1, 7, Sjøvold 1974:140). Funnstedets avmerking er ment å dekke alle løsfunn i /ved denne eiendommen, men en opplysning i Askeladden presiserer at funnstedet i 1949 lå ovenfor huset på eiendommen. I så fall lå funnstedene minst ti meter fra hverandre, trolig noe mer. Dette kan bety at det er minst to forskjellige forstyrrede graver som var opprinnelig kontekst til løsfunnene, og at området i sin tid var et gravfelt (Henriksen 2024).

Den nærmeste kjente gårdshaugen til id. 59383-1 er Saurbekken, som ligger om lag 600 m SV for Harstadgården gårdshaug (fig.2). Saurbekken ble delvis utgravd på begynnelsen av 1970-tallet, og bosetting fra tidlig mellomalder til og med høymellomalder ble dokumentert (Bertelsen 2019). Gården ble ikke tatt opp etter svartedauden, kanskje fordi ressursgrunnet for en enkeltgård ikke var stort, og dermed førte til at stedet forble en ødegård. Bosettingene Saurbekken representerer er i likhet med Harstadgårdens lokalisert på den naturlige terrassen som St. Olavs gate ligger på, og begge stedene hadde vanntilførsel fra høyereliggende åser. Sørbekken forsynte Saurbekken, Øvrebekken var vannkilde for Harstadgård. Ifølge et lokalhistorisk avisinnlegg var Sørbekkens vannføring ujevn, mens Øvrebekkes vannførsel var god året gjennom (Sørensen, Harstad tidende 19.juli 1939, s. 3). Trygg vanntilførsel kan ha vært en faktor som medvirket til at bosetting i området i senter av harstadgården Id. 59383-1 ble samlet i fellestun i området, tilsynelatende med kontinuitet gjennom mellomalder og frem til Harstad utviklet seg til tettsted og by.

Undersøkelsens relevans

Små arkeologiske undersøkelser hver for seg kan ikke gi et ufullende bilde av den enkelte haugens formasjonshistorie og kulturhistoriske prosesser som forklarer disse. De kan derimot gi et visst bidrag til kartlegging av haugenes kulturlag, og bedre informasjon om kronologi.

Samlet kan kunnskap om de enkelte gårdshaugene fra små undersøkelser frembringe relevante data som kan testes opp mot etablerte modeller for oppkomst og utvikling av gårdshauger. Modellene er i stor grad basert på forskning i Harstadområdet (Bertelsen 1973, 1979, 1984, 2002, 2019, Martens 2016). For eksempel kan undersøkelsene bidra med informasjon som kan utdype og nyansere kunnskapen om når, hvordan og hvorfor denne typen kulturminner oppsto og utviklet seg på et overordnet, regionalt plan (Henriksen 2021). Det er først og fremst i et slikt perspektiv at overvåkinger som prosjektet Harstadgården 2022 er relevant.

UNDERSØKELSESMETODE OG DOKUMENTASJON

Feltmetode

Overvåkingen ble utført etter de betingelsene som lå i fylkeskommunens vedtak, og beskrevet i UMs prosjektplan. Disse kan kort beskrives å følge tidligere grøftetraseer i den grad det er mulig, og vie spesiell oppmerksomhet på de steder der moderne vann- og avløp må legge dypere enn de gamle vann/kloakkrørene. Det store omfanget av grøftingsarbeidet både i lengde, dybde og bredde gjorde det nødvendig å utarbeide en detaljplan for overvåkingen. Tiltakshaver og entreprenør sto også for store logistiske utfordringer med hensyn til å grave en massiv grøft i et område der eksisterende kabler og innen infrastruktur i bakken skal beholdes intakt. I et digitalt fellesmøte 18.10.2022 der representanter for UM, Norconsult, Harstad kommune og Harstad maskin deltok, kom vi frem til konkrete fremgangsmåter som skulle gjøre grøfting og overvåking gjennomførbart.

Siden grøften til vann- og avløp m.m. skulle graves langt dypere enn kulturlagene strakk seg, kom vi til en løsning der grøften graves i sin fulle utstrekning til steril grunn. Der usikkerhet om grøftens endelige bredde skulle oppstå, ville punktundersøkelser med gravemaskin utføres for å avgjøre om tiltaket ville berøre intakte kulturlag. Denne strategien fungerte meget godt i det aktuelle området av gateløpet til St. Olavs gate, fordi grøftekanten mot senter av St. Olavsgate mot sørøst var absolutt grense for tiltaket i den retningen. Ingen utvidelse mot grøftekanten mot nordvest var nødvendig for å nå overvåkingsprosjektets målsettinger. Det var lagt ned mengder rør og kabler parallelt med gang- og sykkelveien, og ingen intakte kulturlag gjensto i denne delen av tiltaksområdet. En forholdsvis smal sjakt ned til steril grunn, om lag 1,2 - 2 m i bredden var tilstrekkelig for å gjøre de nødvendige observasjonene under overvåkingen

Digital dokumentasjon

Utover fotodokumentasjon og innmålinger, er ikke dokumentasjonen utført heldigitalt. Innmåling ble utført av Harstad maskin AS med egen Trimble CPOS. Innmålingsdata ble oversendt UM. Skisser ble tegnet av anleggene og en profil. Hjelpelinje (vatret med snorvater) ble målt inn for å gi profilene grunnlag for georeferanse.

Kildekritiske forhold

Ethvert mindre tiltak som dokumenteres ved arkeologisk overvåking i deler av en gårdshaug kan bare og et begrenset innblikk i et svært omfattende og komplekst kulturminne dannet gjennom mange hundre år. Harstadgården er en stor gårdshaug i utstrekning, ca. ti mål jf. Askeladden. Dens beliggenhet midt i Harstad by, samt flere hundre års historie som fellestun av tettbygd karakter har slitt hardt på kulturlagene. Kulturminnets tilstand gjør det enda mer uvisst hva man kan forvente å påtreffe i forkant av overvåkingen sammenlignet med tilsvarende kulturminner i områder der moderne inngrep ikke har slitt på kulturminnet i like stor grad. Det er lite trolig at intakte områder med kulturlag dannet gjennom hele perioden fra gårdshaugens tidligste faser inntil etterreformatorisk tid kan finnes under gateløpene i dag.

Forstyrrelsene moderne maskinbruk og bygging av infrastruktur i bakken er lette å identifisere. Forskrift og rutiner med rør- og kablemerking, grus/pukk som fyllmasse o.l. bidrar til synlighet. Det er verre med forstyrrelsene fra bosetting, dyrking/pløying i tidlig nytid og «gammel» infrastruktur som telegrafstolper og veiutbedring fra siste halvdel av 1800-tallet, og inn på begynnelsen av 1900-tallet. Det er utfordrende å identifisere de eldre inngrepene gjort i gårdshaugen, som ofte har mer karakter av flytting/vending av gårdshaugmasser på stedet. Rent visuelt kan det være krevende se forskjell på sporene fra en fjernet telegrafstolpe og et automatisk fredet stolpehull, eller spadevendt gårdshaugmasser fra intakte kulturlag. Dette avgjøres ved totalvurdering av kontekstene i felt, og må baseres på en viss grad av skjønn.

Prosjektet ble gjennomført i en periode regnet som tidlig vinter i Nord-Norge. Dette hadde sine utfordringer for praktisk gjennomføring av arkeologisk feltarbeid. Det var særlig plagsomt at perioden med godt dagslys bare varte fra ca. kl. 10 om formiddagen, til ca. kl. 14 på ettermiddagen. All dokumentasjon kunne gjøres så lenge observert anlegg og kulturlag var ferskt avdekket, men lite dagslys, parallelt med maskinovervåking og kun en person i felt tillot ikke alltid dette. Noe dokumentasjon og prøvetaking som var planlagt å gjennomføre påfølgende dag etter avdekking ble forkludret eller simpelthen umulig å gjennomføre på grunn av tele i bakken dannet av skarp nattefrost.

OBSERVASJONER OG RESULTATER

OMRÅDET KRYSSSET ST. OLAVS GATE/ERIKSTAD GATE – ST. OLAVS GATE 57

Generelt var den delen av gårdshaugen som dekkes av dette gateløpet sterkt omrotet. To sikre anlegg (nr. 1 og 2), henholdsvis tolket som kokegrop/ildsted og kokegrop ble registrert og dokumentert. Beliggenheten var nok gunstig med tanke på at disse var bevart. De ligger inntil og nær fast berg som antagelig har hindret grøfting her, spesielt i tiden da grøfting stort sett ble utført med manuell arbeidskraft. Dette kan ha medvirket til at dette området ikke var utsatt for eldre gravetiltak. Det ble observert et lite parti av gårdshaugen i den sørøstre grøfttekanten i veibanen til St. Olavs gate som virket intakt. Det ble dokumentert profil her, og tatt en dateringsprøve (kull).

Grøften ble derfra gravd videre i sørvestlig retning langs St. Olavs gate. Bredden på grøften ga seg selv, mot nordvest inntil gang- og sykkelstien ligger eksisterende rør og kabeltrase gravd ned i steril grunn. Intakte kulturlag kan bare tenkes å forekomme nordvest for grøften, kanskje under gang- og sykkelveien, og derfra videre i retning eiendommen til Kaarbøgården. Den andre grøfttekanten ligger vel to meter inn i selve veibanen. En rekke med stolpehull nr. 0-7 (til sammen åtte) ble rensset fram. Innledningsvis ble det viet betraktelig innsats i forbindelse med disse. De nordøstligste stolpehullene så til forveksling ut som eldre anlegg. Da de to sørvestligste

i rekken ble avdekket med intakte rester av stolper og trønderkermikk i stolpefyllet, ga grunn til mistanke om at hele rekken stammer fra relativt moderne tid. Dette ble senere bekreftet.

En voll like NØ for stolpehull 6 var fundament for en kraftig moderne stein- og grusfylling.

Figur 5 Vannledning (?) under voll, orientert vest-sørvest-øst-nordøst, Bildet tatt fra en kum denne grøften er koblet til

Strukturen gikk på tvers av grøften, nord for det nordøstre hjørnet til St. Olavs gate 55. Det er usikkert hva vollen er rester etter, men grøft til vannledning (?) under vollen tilsier at massene er tilført i moderne tid (fig.5). Det er mulig at grøften under vollen har sammenheng med vannledningen observert i overvåkingen i 2000.

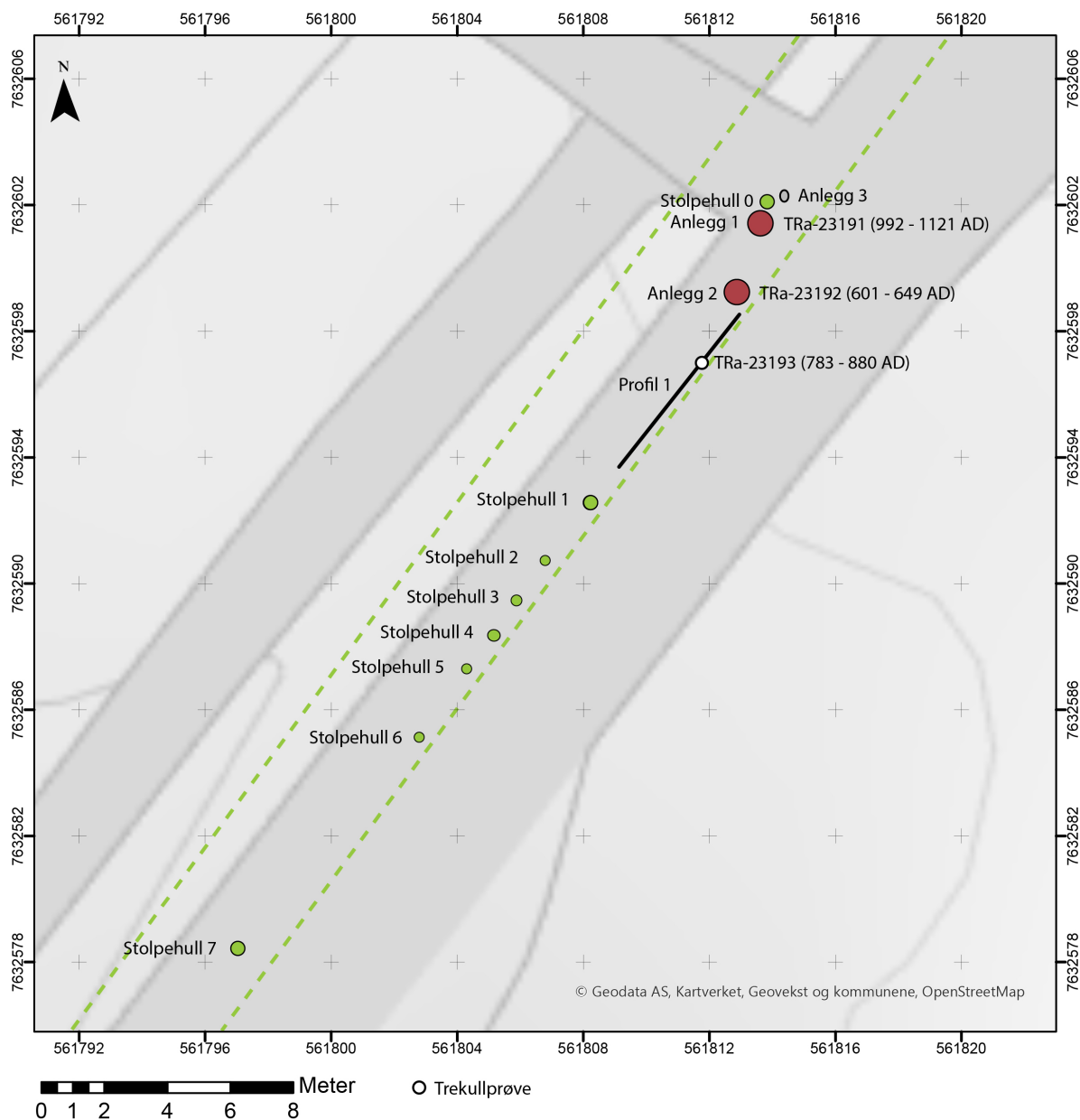
I den videre grøftingen som ble overvåket, ble det ikke observert intakte rester etter gårdshaugen. Denne befinner seg ellers utenfor tiltaksområdet 2022, et eller annet sted i senter av St. Olavsgate.

Fra og med St. Olavs gate 55 og til id 59383-1 avgrensing i sørvest inneholdt ikke grøften spor av intakt gårdshaug, og knapt noen tegn til at der noen gang skulle vært noe slikt her. Alt er grundig fjernet, antagelig under veiutbedringen på 1970-tallet. Likevel er det ikke grunn til å foreslå justering av avgrensingen av kulturminnelokaliteten.

Overvåking inne på eiendommen til St. Olavs gate 57 viste som nevnt forekomst av kulturlag til gårdshaugen, og all tilgjengelig informasjon tilsier at det samme er tilfellet i motsatt retning (under gang- og sykkelveien og Kaarbøgårdens eiendom). Selv om kabeltraseer o.l. hadde ødelagt all kontekst i selve grøften, ble det observert svart humusjord opp mot gang- og sykkelveien og kabeltraseen i nordøst (fig.9). Dersom gang- og sykkelveien ikke ligger over andre dype grøfter eller andre inngrep, kan gårdshauglag være bevart under denne. Enda større potensiale for bedre bevarte kulturlag gjelder området videre mot nord, mot Kaarbøgården, noe som til en viss grad er belagt med kartlegging ved hjelp av jordbor og prøvegraving på 1950- og 1970-tallet (Bertelsen 1982, Simonsen 1952, Top. ark., UM).

Overvåking av grøftetraseen som strekker seg inn i krysset mellom St. Olavs gate, Harstadgårdveien- Erikstads viste at dette området er fullstendig nedbygget av rør- og kabeltraseer av forskjellig årgang, samt fast berg like under veifyll. Dette samsvarer med observasjonene gjort i gjennomføringen av prosjektet Harstadgården noe lenger nordøst i krysset tidligere i 2022 (Henriksen 2024). Løsmassene i undergrunn vekslet mellom grå

silt/sand og oransje sand/grus.

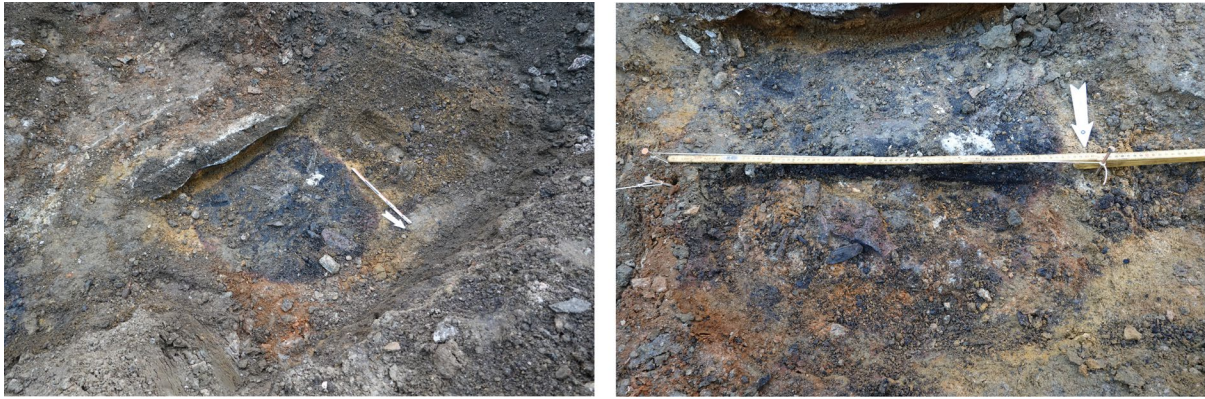

Figur 6 Alle anlegg og kulturlag registrert og dokumentert og datert i overvåkingsprosjektet St. Olavs gate 2022

Anlegg 1

Anleggene 1 og 2 ble observert umiddelbart etter at undergrunnen ble avdekket i grøtens nordøstre ende. Anlegg 1 er en rundoval trekullkonsentrasjon, lagt inntil en stor steinhelle som virker å være delvis fast i berget som stikker fram i området her. Denne siden av anlegget følger derfor hellen/berget i rett linje. Anlegget virker ikke å ha inneholdt skjorbrent stein. Anlegget kan være bunn av en kokegrop, men det forholdsvis tynne og kompakte laget av trekull kan like gjerne være restene etter et ildsted e.l. Anlegget er 70 x 65 cm stort, orientert nordvest-sørøst med helle/berg i sørøst. Snittet viste et tynt og kompakt kullag, ca. 2-5 cm tykt. En trekullprøve

ble tatt midt i anlegget, Ts.16304.1.

Figur 7 Anlegg 1, bilde av plan (venstre) og profil (høyre)

Anlegg 2

Kokegrop. Et sirkelrundt anlegg ca. 50 cm d., med tydelig kullrand synlig i sørøstre halvdel av anlegget ble dokumentert sørvest for foregående. Snittet viser at gropen var ca. 30 cm dyp, derav kullag i bunn på opptil 10 cm. Gropen var fylt av grå sand og grus, ispedd noe skjørbrant stein, mest i toppen. En trekullprøve ble tatt midt i anlegget, Ts.16304.2

Figur 8 Anlegg 2, bilde av plan (venstre) og profil (høyre). Trekullprøve ble tatt midt i anlegget,

Anlegg 3

En trekullflekk i grus/sandlag på fast berg noe nordøst for anlegg 1 var en liten, kraftig konsentrasjon av ujevn, nær oval form. Trekullaget var to-tre cm tykt, og ca. 40 x 25 cm stort, orientert NØ-SV. Anlegget ble vurdert som en rest av et lignende anlegg som anlegg 1, målt inn og dokumentert. Dessverre må denne tolkningen bare anses som «sannsynlig» siden en datering ville vært avgjørende for tolkningen. Det ble ikke funnet trekull i prøven.

Figur 9 Oversikt, anlegg 3 (trekullflekk) nærmest kamera, stolpehull 0 (telegraf/strøm) like ved og til vestre. Anlegg 1 kant i kant lengst fra kamera. Legg merke til omrotet gårdshaug under fortau m.m. i høyre kant av bildet

Profil 1

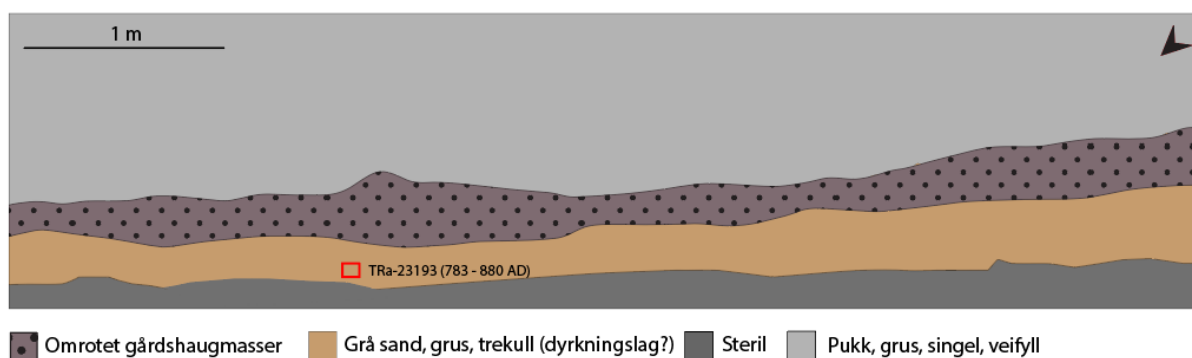
Profil ble tegnet i 4,5 m lengde. Ca. 1 m grus og pukklå under asfalten. Under dette lå omrotete gårdshaugmasser, opptil 40 cm t. Dette lå over et diffust kulturlag av tilsvarende tykkelse som forrige, og virket ikke berørt av inngrepene i veien. En prøve ble tatt herfra (Ts.16304.3). Laget er et trekullholdige blågrått sand- og siltlag med noe grus. Laget kan ikke sies å ligne typiske gårdshauglag på grunn av lite humus/organisk innhold, men kan minne mer om et dyrkingslag, aktivitetslag i nærheten av bosetting e.l.

Tolkninger av aktivitet som kan knyttes til dannelsen av laget kan ikke gjøres med større sikkerhet enn dette, men det er overveiende sannsynlig at laget kan settes i sammenheng med bosetting på Harstadgården i eldre tid. Det ble ikke gjort funn, eller observert andre trekk som kunne gi antydning om datering av laget.

Figur 10 Foto av sentral del av profilen. Kulturlaget har blågrå farge, og ligger i hovedsak under hjelpelinjen til profilskissen

Profil

Figur 11 Profilskisse med prøvested.

Strøm/telestolper

En rekke med åtte stolpehull ble målt inn, og dokumentert. Disse er nummerert 0 – 7, fra nordøst til sørvest (Stolpehull 0 ble erkjent etter at de øvrige var nummerert og målt inn). Lengst i sørvest viste det seg at stolpehull 6 og 7 uten tvil er forholdsvis moderne tele/strømstolper. Stolpen i anlegg 7 sto fremdeles en halv meter ned i bakken (fig.12). Et snitt av et stolpehull (nr. 0) like nordøst for kokegrop 1 taler for at dette også tilhører en slik stolpe, på grunn av trerester i fyllet. Stolpehullet var 30 cm dypt, ned til berggrunn. Fyllmassen var homogen, grå sand og grus og inneholdt ikke kull. Mellom disse er det imidlertid fem stolpehull registrert, svært tett (avstand 1,2 – 2 m mellom hvert).

To av disse ble snittet. Disse var så grunne at de i beste fall kan være avtrykk etter stolper (fig.12). De øvrige stolpehullene ble overlatt til snitting neste dag, men nattefrosten hadde satt kraftig tele i bakken, og satte en stopper for denne planen. Uavklart tolkning til tross, er disse fem anleggene fint plassert i samme rekke som tele/strøm stolpene 6, 7 og 0, noe som neppe beror på en tilfeldighet. Anleggene bedømmes som rester etter aktivitet fra de seneste 150

årene.

Figur 12 Til venstre øverst: stolpehull 3, stolpehull 4 under. Inngikk i sammenheng med strøm/telestolper (stolpe hull 0 lengst i nordøst: øverst til høyre (stolperesten i pose foran snitt). Stolpehull 7 under. Stolpen på bakken i bildet sto fremdeles under avdekking

OPPSUMMERING

Det ble registrert anlegg og rester av kulturlag i den nordøstre delen av undersøkelsesområdet. Kun her var tidligere inngrep av en art som ikke hadde fjernet alt av gårdshaugen ned til steril undergrunn. Overvåkingen i november 2022 viser at dersom det skal påtreffes sammenhengende, noenlunde intakte kulturlag tilhørende gårdshaugen, må disse befinne seg utenfor grøften som ble overvåket.

I selve veibanen til St. Olavs gate mot sørøst er det gjelder flere forhold som indikerer at undergrunnen allerede er sterkt forstyrret. For det første er denne delen allerede overvåket og senere brukt til kabeltrase (Andreassen 2000). I rapporten fra det aktuelle prosjektet heter det at en gammel vannledning ble observert i bunnen av sjakten, i den nordvestre grøfttekanten mot det sentrale av St. Olavs gate. Kanskje det er samme grøft som ble påtruffet under overvåkingen høsten 2022. Det vil si at partier i det sentrale av gata allerede var gravet bort eller forstyrret lenge før år 2000. Lommer av intakte kulturlag kan likevel befinne seg innenfor et smalt belte midt i St. Olavs gate som verken ble avdekket under overvåking i 2000 eller i 2022. Kulturlag ble observert under gravingen av en kabelgrøft som krysset St. Olavsgate like sørvest for krysset til Erikstads gate og Harstadgårdsveien, men ble ikke dokumentert på grunn av tidsnød (Andreassen 2000, se fig.13 nedenfor). Et parti i senter av St. Olavs gate som kan inneholde relativt intakte kulturlag overstiger neppe 2 meters bredde, men er mest sannsynlig smalere enn dette. I parken nær Stabburshaugen og videre mot sørøst kan potensialet for uberørte rester av gårdshaugen være noe større, men det har stått tre bygninger på området inntil 1960-70-tallet. Også her vil kulturlagene i beste fall være bevart i mindre «lommer».

Observasjonene i grøften fra og med St. Olav gate 55 til Id. 59383-1 sin grense i sørvest, tyder på at det resterende av gateløpet ikke inneholder intakte kulturlag. Rester av kulturlag ble overhodet ikke observert under gateplanet her. Det er grøftet i undergrunnen under gateløpet sørøst for tiltaksområdet i forbindelse med legging av OPI kabler i år 2000 (Andreassen 2000). I rapporten beskrives kulturlagene i traseen nordvest for St. Olavs gate 55 som helt minimale

inntil de forsvant helt der kulturminnet nå er avgrenset i sørvest (Andreassen 2000).

Kulturlag kan gjenfinnes utenfor veiløpene, slik forholdet var i tomten til St. Olavs gate 57 (Oppvang 2020), men trolig ikke i området dekket av St. Olavs gate.

I krysset Harstadgårdsveien - St. Olavs gate og Erikstad gate er det ingenting igjen av gårdshaugen. Dette krysset kan i helhet betraktes som et område hvor det ikke lenger er bevart intakte kulturlag/anlegg av arkeologisk interesse. Potensialet for bevarte gårdshauglag er definitivt størst for terrenget utenfor grøftetraseen i St. Olavs gate høsten 2022 mot nordvest. Dette området er nå dekket av gang- og sykkelvei, og derfra i samme retning grøntområde og privat eiendom til Kaarbøgården.

Figur 13 Inn i krysset til Erikstadgate. Alt ødelagt, men røde kabelrør (?) trolig lagt ned i 2000 (Andreassen 2000). Fast berg synlig i nedre billedkant til høyre

DATERTE PRØVER

Frost i bakken gjorde prøvetakingen utfordrende, men ikke verre enn at biter frossen jord og kull kunne tas fra anlegg og profil. Det var egentlig ikke forventet noen større problemer forbundet med dette siden anleggene hadde så mye synlig kull da de ble rensset fram, og dette gikk bra iht. prøvene fra anlegg 1 og 2. Prøven tatt fra anlegg 3, en kullflekk, var en klump hakket løs fra sentrum i anlegget. Under utpakking av prøvene i Tromsø inneholdt posen ca. 1 gram sand og stein, i tillegg til vann. I ettertid er det bare å ønske at prøvens egentlige karakter, det vil si en litt skitten isklump, ble erkjent i felt. Ikke et eneste trekullfragment fant veien med i prøven, og anlegget forblir udatert.

Stolpehull 0 ble snittet og tatt prøve fra (St0-3), siden stolpehullet så lovende ut på overflaten og lå nært anlegg 1 som fremsto som et eldre anlegg. Prøven inneholdt ikke kull, men derimot deler av en tele/strømstolpe og er av relativt ny dato. Dermed foreligger det tre prøver med daterbart kull fra overvåkingen i St. Olavs gate i 2022.

Tabell 1. Daterte prøver markert med fet skrift

Kontekst	Målepkt. i felt og Ts.nr	N Euref 89, sone 33	Ø	H.O.H	Innhold
Kull/ildsted	KG1-3 Ts.16304.1	7632601.736	561814.005	52.07	Trekull.
Kokegrop	KG2-3 Ts.16304.2	7632599.651	561813.399	52.10	Trekull.
Profil1, kulturlag	P1-3 Ts.	7632597.844	561812.363	52.32	Trekull.
Kullflekk	KF1	7632602.640	561814.790	52.12	Ikke kull
Stolpehull	St0-3	7632602.390	561814.245	51.88	Ikke kull-moderne

Tabell 2 Oversikt dateringer St. Olavsgate høsten 2022

Ts.nr.	Anlegg	Lab. Nr.	Treart (NTNU)	Dat. BP	Kal. 2 sigma
16304.1	Ildsted?	TRa-23191	Bjørk	1000+/-15	992-1121 AD
16304.2	Kokegrop	TRa-23192	Bjørk(kvist)	1435+/-15	601-649 AD
16304.3	Kulturlag	TRa-23193	Bjørk	1210+/-15	783-880 AD

Prøvene ble analysert på NTNU, Nasjonallaboratoriene for datering. Prøvemateriale ble treartbestemt på laboratoriet, mens restmateriale for katalogisering er ubestemt trekull. Resultatene viser trolig yngre jernalder, og dateringene overlapper ikke. Den yngste dateringen, TRa-23191, indikerer sein vikingtid-tidlig mellomalder, kalibrert 2 sigma. Det er imidlertid angitt 79,7 % sannsynlighet for at dateringen viser til tidsrommet 1015-1045 AD, og altså trolig en datering til 1000-tallets første halvdel (se NTNU dateringsrapport-vedlegg). I det følgende er denne dateringen ansett å indikere yngre jernalder (sein vikingtid).

DISKUSJON

Utenom et lite område av traseen der kokegrop, ildsted (?) og kulturlag tolket som del av et gammelt dyrkingslag ble dokumentert, var den overvåkede grøftetraseen fri for bevarte kulturlag fra gårdshaug eller andre førreformatoriske anlegg/strukturer. Det er av den grunn bare mulig å vurdere funnene i en liten del av et område vi i dag ikke kjenner opprinnelig utstrekning på. Det er et visst sprik i dateringene, men den romlige forbindelsen mellom anleggene er tydelig.

Ut fra det som var mulig å observere, er det to forhold som er påfallende. Det ene er kulturlaget selv, som altså ikke hadde karakteren av et lag avsatt som resultat av fast bosetting. Lite trekull og humus tyder på andre aktiviteter bak dannelsen av kulturlaget. Det andre forholdet er mangelen på forhistoriske anlegg i eller under dette laget. Det er ingen topografiske hinder i veien for å anlegge kokegroper, ildsteder og annet i sørvestlig retning fra anlegg 1 -3, snarere tvert om. Laget ligger på sterile løsmasser og plant terreng, mens anleggene ligger inntil og til dels oppå fast berg. I siste delen av overvåkingene kunne det konstateres at dette berget lå like under de øvre fyllmassene til veien.

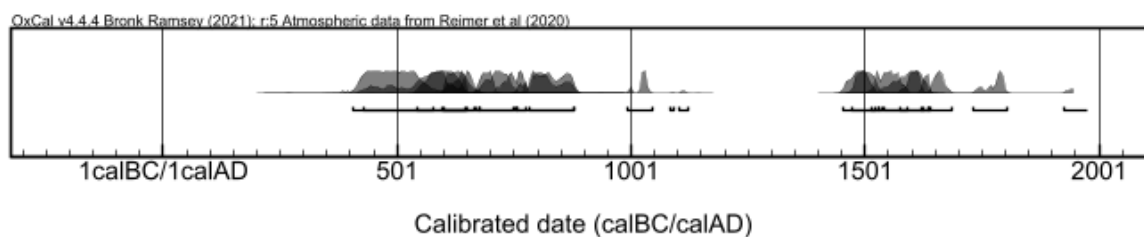
Tidligere ble rester av dette berget observert i senter av krysset der Harstadgårdsveien møter St. Olavs gate, ca. 15 m vest for et (mulig) fossilt åkerlag (Henriksen 2024). En tolkning er at laget dokumentert i profil 1 beskrevet i denne rapporten representerer fossil åker også sørvest

for bergpartiet. Ildsted/kokegroper nær berget kan tyde på at randområdene mot «åkerholmen» ble brukt til spesielle formål. Dette kan for eksempel være boliger, dersom undergrunnen var passende til dette, eller utendørs matlaging og annet.

FUNNENE I LOKAL OG REGIONAL KONTEKST

De mange inngrep som er gjort i gårdshaugen Harstadgården, har ført til at overvåkingsprosjektene som er gjennomført kun har påtruffet bevarte kulturlag dypt ned i gårdshaugen. Tolkninger om bosettingshistorisk utvikling må ta dette i betraktning som en kildekritisk faktor. Fra før av forelå det seks dateringer til jernalder fra arkeologisk overvåking i 2000 (Andreassen), 2005 (Sørgård og Os) og 2022 (Henriksen 2024). I rapporten fra alle disse prosjektene ble det bemerket at kontekster over prøvestedene ikke fremsto som klart upåvirket av moderne inngrep, noe som også var tilfellet i overvåkingen denne rapporten omhandler.

Alle dateringene fra overvåkingsprosjekter samlet i multiplott viser et bilde av manglende bosetningsspor over en periode på omtrent 500 år. En lang ødeperiode med en gjenopptakelse av gården i seinmellomalder/tidlig nytid som plottet synes å indikere, motsier rett og slett all øvrig empiri. Faghistoriske vurderinger (Lysaker 1956) anser Harstadgårdens kontinuerlige brukshistorie gjennom mellomalder som godt belagt. Bertelsen støttet tolkningen, og anså C14-dateringene fra overvåkingene i 2000 som indikasjon på kontinuitet også tilbake til eldre jernalder (Bertelsen 2019). Kulturlag datert seinmellomalder/tidlig nytid er fra kontekster som har blitt spart for ødeleggelsene i gateløpene (Henriksen 2024; Oppvang 2020). Forekomsten av «yngre» kulturlag utenom de sentrale gateløpene antyder at uberørte kulturlag fra mellomalderen også kan finnes i slike deler av Id. 59383-1. Det får være et spørsmål for fremtiden å drøfte bosettingshistorie i mellomalderen på stedet, forutsatt at mulighetene for å dokumentere dette arkeologisk skulle dukke opp.

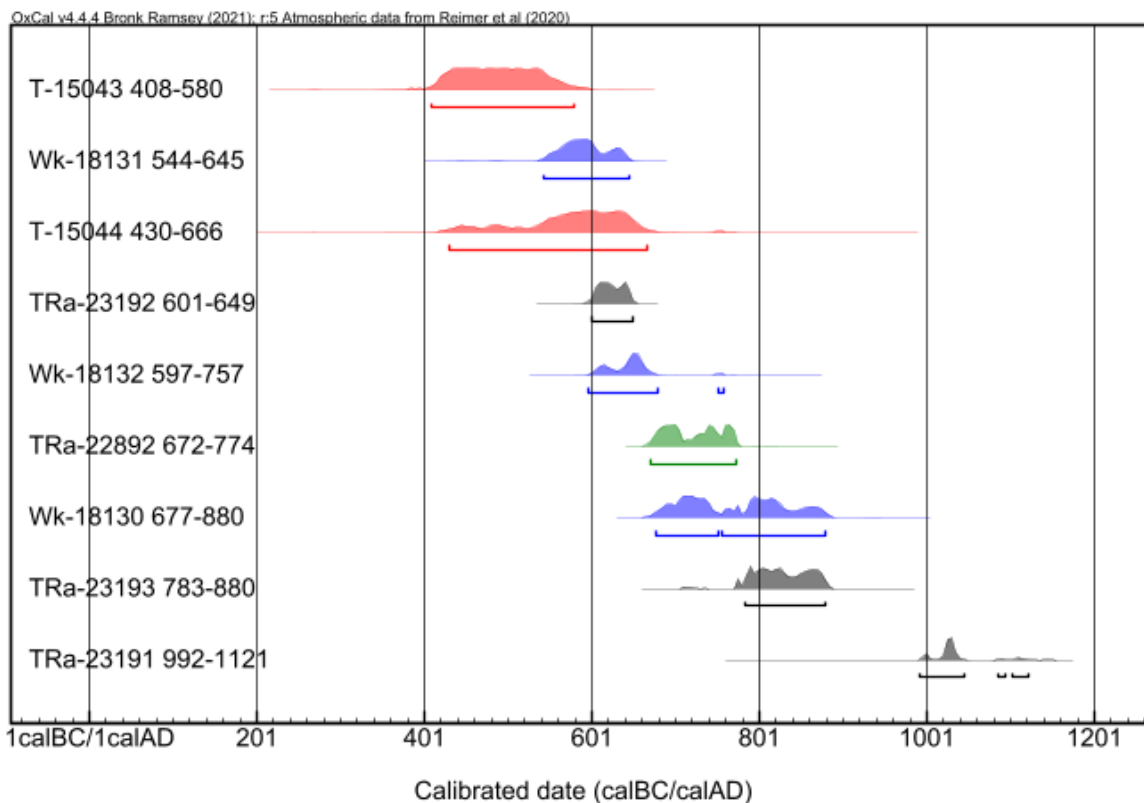

Figur 14 Samtlige 13 kalibrerte C14-dateringer fra dokumenterte kontekster Id. 59383-1 i multiplot («stacks»), Oxcal. Til sammen ni dateringer fra jernalder, fire fra sein mellomalder-tidlig nytid

Resultatene fra overvåkingen i St. Olavsgate høsten 2022 ses i lokal sammenheng, i denne forbindelsen med de samlede daterte kontekstene fra jernalderen og hva disse kan bidra med av tolkninger om tidlige aktivitets- og bosettingsfaser i gårdshaugen Harstadgården (Id. 59383-1). En samling av nykalibrerte dateringer gir oversikt av det totale tidsspennet på dokumenterte kontekster. Derneft hjelper en samlet romlig oversikt over jernalderdateringene til å gi en bedre vurdering av kontekstene kombinert med dokumentasjonen som foreligger i rapportene (se fig.4).

Kronologi: Dateringene fra 2000 frem til 2022 viser sammenheng i aktivitet gjennom store deler av jernalderen i området, som illustrert i multiplot (fig.15). Det ser det ut til at aktivitet i jernalder tar til i folkevandringstid, representert med en datering (T-15043). De to nesteldste dateringene overlapper eldre/yngre jernalder, mens resten er merovingertid og vikingtidsdateringer. Det er bare Tra-23191 (sein vikingtid) fra anlegg 1 omtalt tidligere som ikke viser mulig overlapp med dateringer i multiplottet.

Tar man bevaringsforholdene til kulturlagene i betraktning kan denne yngste, tilsynelatende isolerte dateringen bero på tilfeldigheter, eller at kulturlag fra denne perioden rett og slett tilhørte delene av gårdshaugen som har blitt gravd bort eller forstyrret. Dateringene samlet antyder aktivitet gjennom jernalderen fra og med folkevandringstid, men med klart tyngdepunkt til yngre jernalder.

Figur 15 Multiplott av alle jernalderdateringene fra Id. 59383-1 (kalibrert 2 sigma). Rød=Andreassen 2000, blå=Sørgård og Os 2005, grønn=Henriksen 2024, mens grå er dateringene presentert i denne rapporten

Romlig utbredelse: Muligheter for nøyaktig innmåling var ikke tilgjengelig for overvåkingsprosjektene i 2000 og 2005, men dokumenterte profiltegninger er manuelt avmerket på kart og kan dermed plasseres romlig med en viss grad av nøyaktighet. Georeferering av disse i ett og samme kart viser dokumenterte grøfteprofiler med kulturlag i tidligere overvåkingsprosjekter. Profildokumentasjonen viser plassering av prøvestedene, og på den måten er det mulig å vise hvor daterte prøver er tatt på oppdatert kart (fig.4).

Anlegg og kulturlag datert yngre jernalder ligger nær prøvestedene for jernalderdateringer fra overvåkingsprosjektet i 2000. De daterte kontekstene under overvåkingen i år 2000 er beskrevet som kompakte trekullkonsentrasjoner, bare observert i profil i bunnen av kulturlagene (Andreassen 2000). T-15044 er tatt fra et tynt, kompakt trekullag synlig som en ca. 1,7 m lang linse oppå fast berg, ca. 52 moh. Det andre prøvestedet lå bare ca. 7 m øst for forrige på omtrent samme høydenivå, i partiet av Harstadgårdsveiens vestlige endepunkt i krysset til St. Olavsgate. Dette kan godt være deler av kokegroper og rest av ildsted eller lignende som beskrevet for anlegg 1-3 ovenfor.

Prøvestedene ligger noe sørøst for anlegg 1 og 2, fra anlegg som også lå på eller nær fast berg og på samme høydenivå (tab. 2). Anleggene som ble datert i 2000 viser imidlertid eldre resultater, samlet fra folkevandringstid/merovingertid. Dersom inntrykket av at området ved krysset St. Olavs gate og Harstadgårdsveien tidligere hadde berg oppi dagen stemmer, kan området ha tiltrukket seg andre aktiviteter enn fast bosetting eller jordbruk over lang tid, for eksempel matlaging eller produksjon o.l.

Både beskrivelse og fotos fra rapporten av overvåking 2005 antyder at kulturlagene dypst i profilen (Lag 6) var av en helt annen karakter enn mulig dyrkingslag i profil 1 (TRa-23193) beskrevet ovenfor, og et lag med tilsvarende tolkning (TRa-22892) fra prosjektet Harstadgården tidligere i 2022 (Henriksen 2024). Laget dokumentert i 2005 var til sammen 14 m langt og mellom 30 – 110 cm tykt (Sørgård og Os 2005, tegn. nr. 3 og 4). Kulturlaget ble påvist i sørøstsiden av grøft i St. Olavs gate, nord for huset St. Olavs gate 47A. Laget var preget av feit

humus og massive lag med trekull. Fotografiene er dessverre tatt i sort/hvitt og dårlig kvalitet, men tross dette dokumenterer bildene lag 6 som et tykt kulturlag med mye feit, sort humus, trekull og annet organisk materiale, trolig aske (Sørgård og Os 2005, bilde 12-21). Laget har kjennetegnene til typiske gårdshauglag avsatt som følge av varig opphold på samme sted, som for eksempel hus/tunområde til en eller flere gårder.

Dateringsresultater tyder på at laget ble bygget opp av akkumulert materiale på samme sted, og at laget var lite preget av forstyrrelser. WK 18130 datert overgangen merovingertid-vikingtid er tatt 30-40 cm over bunnkonteksten, WK18131 fra folkevandringstid-merovingertid og kan dermed vise at kulturlaget er avsatt over en periode på ca. 100 - 300 år. To dateringer er lite å grunnlag til å underbygge denne tolkningen, men bunndatering Wk-18132 tatt drøyt åtte meter sørvest for de to foregående dateres merovingertid, samtidig eller noe yngre enn Wk-18131. De to eldste dateringene lå begge i trekullkonsentrasjoner i bunnen av lag 6 ca. to meter under asfaltdekket. Relativ plant terreng her kan antyde at kontekstene er tatt i samme høydenivå, men er altså ikke nøyaktig målt inn.

Mulig tunområde ligger vel 50 m NØ for området foreslått som et aktivitetsområde ved/på berg omgitt av dyrket mark («åkerholme»), men opprinnelig utbredelse av bevarte kulturlag kan ha strukket seg nærmere krysset til Harstadgårdsveien. Kulturlagene var fullstendig fjernet i denne delen av tiltaksområdet, det vil si sørvest for St. Olavsgate 47A (Sørgård og Os 2005).

OPPSUMMERING OG KONKLUSJON

Med tre daterte lag og anlegg som resultat fra dette overvåkingsprosjektet, foreligger nå til sammen ni dateringer til jernalder fra forskjellige deler av St. Olavs gate. De dekker perioden folkevandringstid- sein vikingtid (med en lakune på 900-tallet). Flest daterte lag og anlegg tilhører yngre jernalder. Kontekstene viste interessante romlige kontraster. I områdene i tilknytning krysset mellom St. Olavs gate og Harstadgårdsveien er seks daterte kontekster henholdsvis tolket som en sikker kokegrop, tre trekullkonsentrasjoner (kokegrop/ildsted) og to mulige fossile åkerlag. Ut fra en vurdering av kontekstene selv og observasjoner under overvåkingsprosjektene i 2022 ser det ut til at kokegrop/ildsted konsentrerer seg til områdene ved berg, mens fossile åkerlag ble påtruffet i utkantene av dette. Samlet tolkes dette som et aktivitetsområde tilknyttet et lavt berg omgitt av dyrket mark.

Kontekstene til tre jernalderdateringer undersøkt i et overvåkingsprosjekt fra 2005 tilhørte på sin side trolig kulturlag avsatt fra et bosettingsområde eller gårdstun. Vel 90 m nordøst for dette kulturlaget er det gjort løsfunn av to sverd og et spyd fra merovingertid, trolig fra et forstyrret gravfelt som godt kan ha vært tilknyttet en (eller flere) gårder i området der gårdshaugen Harstadgården ligger i dag.

Detaljer om etablering og utvikling av gårdsdrift her kan likevel ikke gjøres mer nøyaktig enn at stedet huset en eller flere gårder gjennom hele yngre jernalder, muligens også i folkevandringstid. De arkeologiske overvåkingsprosjektene har ikke påvist mellomalderkontekster i gårdshaugen Id. 59383-1 eldre enn 1400/1500-tallet. Likevel styrker analysen av jernalderhistorien til Harstadgårdene Bertelsens bedømmelse av gårdshaugen som et produkt av sammenhengende bosetting fra jernalder til ny tid (Bertelsen 2019). Opplysninger fra kommune, entreprenører m.fl. tilsier at modernisering av vei, vann- og avløp m.m. fjernet og forstyrret minst 1,5 m av de øvre kulturlagene på 1970-tallet, deler av kulturminnet som trolig inneholdt kulturlag fra mellomalderen til tidlig nytid. Overvåkingsprosjektene fra og med 2000 har gitt solid dokumentasjon på inngrep i gårdshaugen Harstadgården som samsvarer med opplysningene.

Så langt kan det se ut som at mulighetene for å innhente kunnskap om Harstadgårdens historie gjennom mellomalderen er tapt. Dette gjelder kanskje likevel *gateløpene* på gårdshaugen i første rekke. Et åpent spørsmål er om delene av id. 59383-1 som ligger på privat eiendom og i grøntarealer har bevarte deler av gårdshaugen intakt, for eksempel kulturlag som kan inneholde informasjon om gårdens sammenhengende historie gjennom de seneste 1000 årene.

LITTERATUR

- ANDREASSEN, D. M. 2000. Overvåking av kabelgrøft. (OPI-Kanal) i gårdshaugen «Harstadgården, Harstad k. Arkeologisk rapport, top. ark. UM
- BERTELSEN, R. 1973. *Gårdshaugene i Harstad kommune. Et bidrag til områdets økonomiske historie i middelalderen*. Magisteravhandling. Universitetet i Bergen
- BERTELSEN, R. 1977. Gårdshaugen på Harstadgården. Befaringsnotat, top. ark. UM
- BERTELSEN R. 1979. Farm mounds in North Norway, a review of recent research. *Norwegian Archaeological Review*, Vol. 12, no. 1, s. 48-56. DOI: <https://doi.org/10.1080/00293652.1979.9965313>
- BERTELSEN, R. 1982. Befaringsnotat 7.10.1982, top. ark. UM
- BERTELSEN, R. 1984. Farm mounds of the Harstad area. Quantitative investigations of accumulation characteristics. *Acta Borealia*, vol. 1, no. 1, s. 7 – 25. DOI: <https://doi.org/10.1080/08003838408580303>
- BERTELSEN, R. 2002. Saurbekken i Harstad, in: Povl Simonsen (red.), Mellomalderarkeologi mellom Salten og Senja. *Tromura kulturhistorie* nr. 35, s. 15–20
- BERTELSEN, R. 2019. Saurbekken i Harstad som forskningsarena. Et essay om et lite frø som ble sådd i 1965. *Årbok for Harstad*, s. 100-105
- BRONK-RAMSEY. C. 2009. Bayesian analysis of radiocarbon dates. *Radiocarbon*, 51(1), s. 337-360. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0033822200033865>
- HENRIKSEN, J. E. 2021. Røkenes gård: Arkeologisk overvåking, gnr./bnr. 81/1, Harstad kommune, Troms og Finnmark fylke. *Tromura* nr. 61, Tromsø museums rapportserie
- HENRIKSEN, J. E. 2024. Overvåking av graving i gårdshaugen på Harstadgården, Harstad k. *TROMURA*. Arkeologiske rapporter fra Norges arktiske universitetsmuseum 2024. Septentrio Academic publishing, Tromsø. DOI: <https://doi.org/10.7557/trm.7415>
- LYSAKER, T. 1956. *Trondenes bygdebok*. Bind 3. Gårdshistorie for Trondenes herred med Harstad. Trondenes bygdeboknemd, Harstad
- MARTENS, V. V. 2016. *Preserving Rural Settlement Sites in Norway? Investigations of Archaeological Deposits in a Changing Climate*. PhD-dissertation. Vrije Universiteit Amsterdam.
- OPPVANG, J. 2020. St. Olavsgt. 57, Harstadgården id. 59383. Overvåkning av gravearbeid. UM Arkeologiske rapporter 2020.
- REIMER, P. J., AUSTIN, W. E., BARD, E., BAYLISS, A., BLACKWELL, P. G., RAMSEY, C. B., ... & TALAMO, S. 2020. The IntCal20 Northern Hemisphere radiocarbon age calibration curve (0–55 cal kBP). *Radiocarbon*, 62(4), s. 725-757. DOI: <https://doi.org/10.1017/RDC.2020.41>
- SIMONSEN, P. 1952. Rapport, prøvegraving mai 1952, top. ark. UM
- SJØVOLD, T. 1974. The iron age settlement of Arctic Norway: A study in the expansion of European iron age culture within the Arctic Circle: Late iron age (merovingian and

viking periods). *Tromsø Museums skrifter* X: II. Tromsø

SØRGÅRD, Å. og OS, K. 2005. Overvåking av graving – utskifting av vann- og avløpsledninger – Harstadgårdsvegen – Åsvegen. Arkeologisk rapport, top. ark. UM

HARSTAD TIDENDE 19.7.1939, 16.05.1949 og 7.9.1964

Vedlegg: Dateringrapport Nasjoanlaboratoriene for datering, NTNU

Measurement references: Seiler et al., Radiocarbon 61(6), 2019
 Calibration references: OxCal v4.4.4 Bronk Ramsey (2021); r:5
 Atmospheric data from Reimer et al (2020)

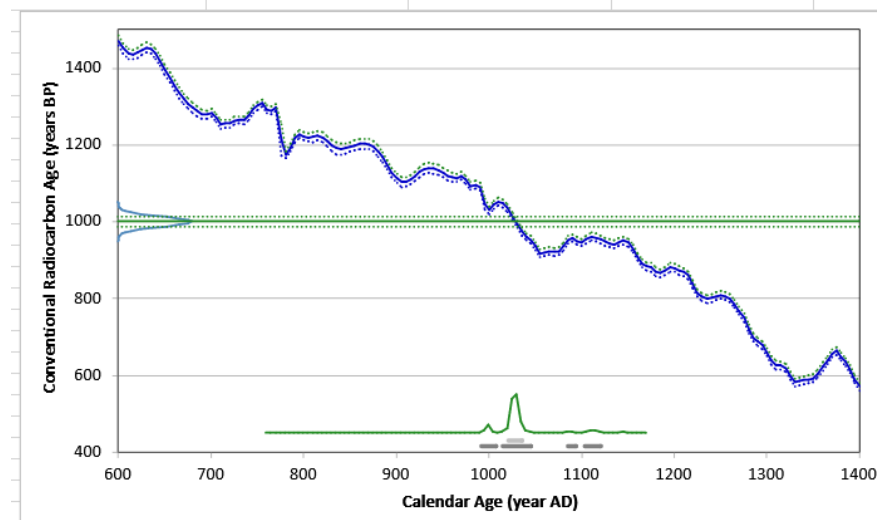
14C content (pMC)	14C Age (rounded)	d13C (from AMS system)	Calibrated Age Ranges	Wood species	% C	mgC	Fraction Yield(%)	14C Age (not rounded)
88.31 ± 0.13	1000 ± 15	-26.4 ± 0.5 ‰	68.3% probability 1021AD (68.3%) 1036AD 95.4% probability 992AD (9.6%) 1008AD 1015AD (79.7%) 1045AD 1085AD (1.6%) 1094AD 1104AD (4.6%) 1121AD	Betula sp. - 1 piece;	70	1.69	71	999 +13/-13 BP
83.65 ± 0.14	1435 ± 15	-26.0 ± 0.4 ‰	68.3% probability 606AD (46.7%) 628AD 634AD (21.6%) 645AD 95.4% probability 601AD (95.4%) 649AD	Betula sp. - 1 piece - a young twig;	66	1.51	57	1434 +14/-14 BP
86.01 ± 0.16	1210 ± 15	-27.1 ± 0.4 ‰	68.3% probability 786AD (45.0%) 832AD 851AD (23.3%) 875AD 95.4% probability 783AD (95.4%) 880AD	Betula sp. - 2 pieces;	67	1.67	64	1210 +15/-15 BP

TRa-23191

KG1-P1

Context: Gårdshaug

Fraction	14C content (pMC)	14C Age BP (rounded)	d13C (from AMS system)	Calibrated Age Ranges	14C Age (not rounded)
Betula sp. -1p., Alkali residue	88.31 ± 0.13	1000 ± 15	-26.4 ± 0.5 ‰	68.3% probability 1021AD (68.3%) 1036AD 95.4% probability 992AD (9.6%) 1008AD 1015AD (79.7%) 1045AD 1085AD (1.6%) 1094AD 1104AD (4.6%) 1121AD	999 +13/-13 BP

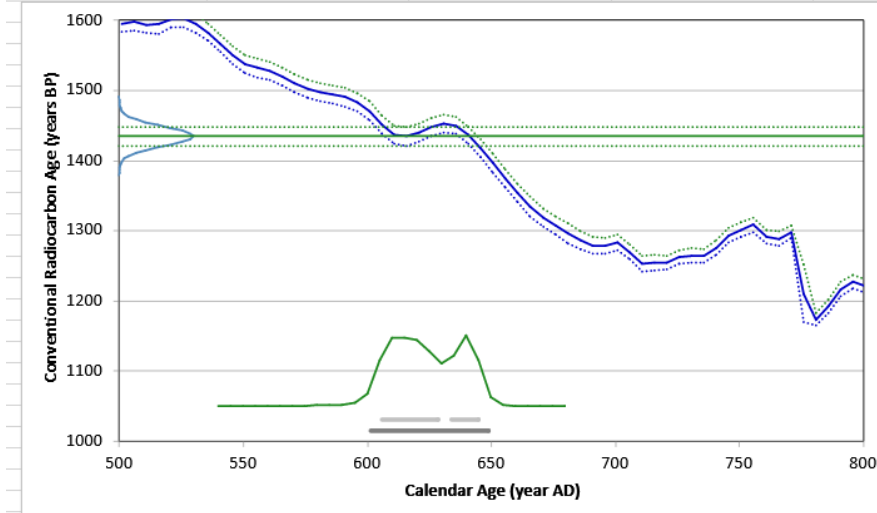

TRa-23192

KG2-P1

Context: Gårdshaug

Fraction	¹⁴ C content (pMC)	¹⁴ C Age BP (rounded)	δ ¹³ C (from AMS system)	Calibrated Age Ranges	¹⁴ C Age (not rounded)
Betula sp. -1p.				68.3% probability 606AD (46.7%) 628AD 634AD (21.6%) 645AD	
A young twig, Alkali residue	83.65 ± 0.14	1435 ± 15	-26.0 ± 0.4 ‰	95.4% probability 601AD (95.4%) 649AD	1434 +14/-14 BP

TRa-23193

P1-P1

Context: Gårdshaug

Fraction	¹⁴ C content (pMC)	¹⁴ C Age BP (rounded)	δ ¹³ C (from AMS system)	Calibrated Age Ranges	¹⁴ C Age (not rounded)
Betula sp. -2p., Alkali residue	86.01 ± 0.16	1210 ± 15	-27.1 ± 0.4 ‰	68.3% probability 786AD (45.0%) 832AD 851AD (23.3%) 875AD	
				95.4% probability 783AD (95.4%) 880AD	1210 +15/-15 BP

